

Wiś lubelska w fotografii końca XIX – 1. połowy XX wieku – wprowadzenie do problematyki sympozjum

Piotr Kondraciuk

Wśród wielu aspektów fotografii jeden wydaje się najważniejszy i ciągle niedoceniany. Jest nim zdolność przekazywania pamięci o przeszłości. (...) Każda fotografia coś mówi i coś znaczy. Nawet te najbardziej zwyczajne po latach stanowią dokument często dziś lekceważonych wydarzeń. Oby ominął nas w przyszłości kataklizm raz jeszcze niwelujący wszelkie dobra kultury! Wiele z nich zniszczonych w ostatniej wojnie zostało ocalonych właśnie dzięki fotografii! Czas przywołuje te refleksje i raz jeszcze podkreśla, że bez zachowania fotografii nasza kultura i nasza sztuka nie są pełne. Tak pisał przed paroma laty w jednym z esejów niezjący już wybitny fotografik Jerzy Lewczyński, twórca tzw. „archeologii fotografii”.

W środowisku naukowym zainteresowania dokumentacyjną funkcją fotografii nie są nowe. Od wynalazku chemicznej metody utrwalania obrazów powstałych na materiale światłoczułym technika ta używana jest do sporządzania wszelkiego typu dokumentacji wizualnej. Zdjęcia wykonane przez zawodowych fotografów – dokumentalistów przechowywane są w archiwach jako doskonale źródło ikonograficzne, służące dziś zwłaszcza do prac związanych z rewitalizacją zabytków. Fotografia amatorska, która rozpowszechniła się od czasów udoskonalenia procesu naświetlania i obróbki fotochemicznej negatywów i obrazów pozytywowych na początku XX w., długo pozostawała poza obszarem zainteresowania naukowego. Tymczasem te zdjęcia, często nie najlepszej jakości, poźółkie, wypłowiałe, wykonywane metodami prymitywnej obróbki chemicznej, posiadają niezwykły walor dokumentacyjny. Ukazują bowiem te fragmenty życia rodzinnego (obyczajowość, elementy obęjska, wnętrza mieszkalne i podwórka), których nie odnajdziemy w atelier fotograficznym i których nie udostępnia się wdrownym fotografom. Dotyczy to zwłaszcza fotografii wsi, gdzie „reporterskie” oko „swojego” fotografa amatora dostrzega to, co zakryte jest przed profesjonalnym obiektywem, który widzi zwykle tylko pozowane ujęcia.

Zdjęcia te ukazują mieszkańców w codziennych ubiorach, przy pracach domowych i polowy, podczas uroczystości kościelnych, zabaw i odpoczynku.

Tego typu fotografie rzadko trafiają do zbiorów publicznych, a jeżeli już tam się znajdują, traktowane są najczęściej jako rodzinne pamiątki. Jeżeli są umieszczone w albumach, w inwentarzach figurują jako zbiór fotografii rodzinnych, bez szczegółowego opisu. Pojedyncze zdjęcia trafiają najczęściej do zbiorów bibliotecznych lub pomocniczych i nie podlegają opracowaniu jako muzealia. Niewiele muzeów posiada też wyodrębnione w osobnych działach zbiory fotograficzne. To wszystko powoduje, że wiedza o zasobach muzealnych i bibliotecznych w tym zakresie jest ograniczona. A właśnie te zbiory fotograficzne, zarówno zinstytucjonalizowane, jak też prywatne, stanowią nieocenione źródło wiedzy o szeroko pojętej kulturze ludowej. Przekonał się o tym, prowadząc badania nad strojem ludowym w regionie zamojskim, kiedy w archiwach muzealnych i zbiorach rodzinnych odnalazł fotografie ilustrujące regionalne stroje ludowe. Zrodziła się wówczas idea wprowadzenia do szerszego obiegu naukowego tych cennych źródeł ikonograficznych, a także szerszego zainteresowania nimi instytucji, które je gromadzą.

Z uwagi na złożoność problemu, a także wielość instytucji gromadzących tego typu zbiory, zdecydowano się na formę seminaryjną, dającą możliwość szerokiej prezentacji i dyskusowania różnych aspektów tego zagadnienia. Organizatorzy zwrócili się do instytucji muzealnych, bibliotek, archiwów oraz ośrodków kultury z propozycją udziału w tym przedsięwzięciu. Opracowano szeroką ankietę, która miała ułatwić przeprowadzenie kwerendy oraz przygotowanie tekstu do publikacji. Do projektu zgłosiły się wiodące w regionie muzea: Muzeum Lubelskie w Lublinie, Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym, Muzeum Chełmskie im. Wiktora Ambroziewicza w Chełmie, Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej, Muzeum Zamojskie w Zamościu, a także Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie i Muzeum Regionalne w Łukowie. W przedstawionych opracowaniach znalazły się omówienia poszczególnych kolekcji muzealnych w różnym stopniu uszeregowania. Wynikało to z faktu, że w wielu przypadkach, jak już wyżej zaznaczono, zbiory fotografii są gromadzone w różnych działach i nie są do końca opracowane i zinventaryzowane. W kilku przypadkach rozpoczęto taką inwentaryzację dopiero na potrzeby realizacji projektu. Pomimo niepełnych danych udało się w znacznym stopniu zebrać i uporządkować zbiory wybranych muzeów zgodnie z pytaniami ankiety.

Z przedstawionych opracowań wynika, że gromadzone w muzeach fotografie są bardzo różnorodne. Zdjęcia o tematyce związanej z kulturą wsi podzielić można na trzy główne zespoły. Są to:

- zdjęcia dokumentacyjne, wykonane przez pracowników instytucji muzealnych podczas badań terenowych;
- zdjęcia dokumentacyjne, wykonane przez pracowników instytutów naukowo-badawczych i fotografów, przekazane lub zakupione do zbiorów muzealnych;
- różnego typu fotografie – pojedyncze zdjęcia rodzinne, zespoły zdjęć, albumy z fotografiami.

W zależności od charakteru danego zbioru, zdjęcia kwalifikowane są jako zbiory specjalne, muzealia, lub materiały archiwum naukowego. O tego typu zbiorach informują arty-

kuły i komunikaty opracowane przez pracowników muzeów: Danutę Olesiuk, Bożenę Demiańczyk i Andrzeja Bednaruka, Małgorzatę Podlewską-Bem, Andrzeja Wrone, Henryka Szkutnika oraz Agnieszkę Ławicką.

Wśród zaprezentowanych podczas seminarium muzealnych kolekcji fotograficznych na szczególną uwagę zasługują zbiory prywatnego Muzeum Fotografii w Zamościu, Adama Gaśianowskiego, fotografa prowadzącego zakład fotograficzny i współpracującego z lokalną prasą. Muzeum to gromadzi przedmioty związane z techniką fotograficzną, a także fotografie i negatywy, które są poddawane konserwacji i digitalizacji. Efektem tych prac są wystawy fotograficzne oraz wydane drukiem albumy tematyczne. O jednej z takich kolekcji pisze Bogdan Nowak.

Fotografie rodzinne i dokumentalne znajdują się także w zbiorach bibliotecznych i archiwalnych. Dobre omówienie zbioru, będące jednocześnie jego pełnym katalogiem tematycznym kolekcji fotografii o tematyce wiejskiej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie zaprezentowały: dr Anna Pachocka i Elżbieta Podkańska. Przykładem omówienia zbiorów archiwum naukowego na przykładzie Zakładu Kultury Polskiej Instytutu Kulturoznawstwa UMCS w Lublinie jest artykuł dr Marioli Tymochowicz, która wskazuje również na wykorzystanie zbiorów fotograficznych do prac naukowych, a także przybliża sylwetkę jednego z lubelskich wiejskich fotografów – Jana Żytką. Zbiory fotograficzne Archiwum Państwowego w Zamościu ukazuje artykuł Jakuba Żygawskiego. Należy podkreślić, że zbiory tego archiwum w zakresie fotografii są zdigitalizowane i udostępnione w Internecie.

Kolejna część opracowań dotyczy omówienia sylwetek fotografów i ich pasji dokumentacyjnych w zakresie kultury ludowej, na podstawie kolekcji zgromadzonych w zbiorach muzealnych materiałów i fotografii. Przypomniano sylwetki Piotra Greniuka (Justyna Wojtুক), Wincentego i Teodozji Podolaków (Bogdan Nowak), Feliksa Łukowskiego (Jerzy Lewczyński) oraz Zofii Malczewskiej (Waldemar Maziarzyk).

Przykładem wykorzystania zbiorów fotograficznych do celów badawczych jest artykuł dr Agnieszki Szykuły-Żygawskiej, dotyczący zagrody wiejskiej.

W ostatnich latach dawna fotografia znajduje się w kręgu zainteresowań ośrodków kultury i organizacji społecznych, a także szkół realizujących projekty edukacyjne. Tego typu działania adresowane są do młodzieży szkolnej, która poprzez przeglądanie zdjęć w rodzinnych archiwach poznaje historię własnej rodziny i rodzinnej miejscowości, ucząc się jednocześnie poznawać i cenić tego typu źródła ikonograficzne. Przykładem takich działań jest omówiony w niniejszym wydawnictwie projekt Muzeum Chełmskiego pt. „Fotografia odnaleziona”, a także inicjatywa dyrektora Biblioteki w Nieliszu, Krzysztofa Szykuły, który przedstawił stworzoną przez siebie stale rozwijającą się internetową Galerię Przeszłości, będącą znakomitym i łatwo dostępnym źródłem badań nad lokalną historią i kulturą jednej z podzamojskich wsi.

Nie wszystkie przedstawione podczas seminarium wystąpienia znalazły swoje odzwierciedlenie w postaci przygotowanych i opublikowanych artykułów. Zbiory wielu instytucji, gromadzone programowo, a także zupełnie spontanicznie, nadal oczekują na pełną inwentaryzację i opracowanie, które wymaga pogłębionych badań naukowych. Otwieramy więc tą publikacją pole do dalszych prac w tym zakresie. Chcemy zachęcić też do tworzenia

nowych kolekcji i dalszego rozwijania już istniejących, a często zapomnianych zbiorów. Mamy także nadzieję, że tego typu interdyscyplinarne seminaria będą kontynuowane. Potrzeba takich spotkań była wielokrotnie podnoszona w dyskusjach prowadzonych podczas obrad. Ich efektem były też nowe odkrycia i weryfikacje dotychczasowych ustaleń. Wydawnictwo, które jest owocem prac I Sympozjum Muzealne „Wieś lubelska w fotografiach końca XIX i 1. połowy XX wieku”, jest więc jedynie wstępem pryncypialnym do dalszych prac. Mamy nadzieję, że zostanie życzliwie przyjęte w środowiskach naukowych i regionalnych, stając się zachętą do kontynuowania podjętych już działań oraz realizacji nowych wyzwań.